

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાણ - પ્રથમખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨)

રવિવાર, ૫ જુલાઈ, ૨૦૧૫

કુલ ગુણ : ૧૦૦

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (અંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં
(✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

(વિભાગ-૧ 'વચનામૃત' ૨૭મી આવૃત્તિ ઓગસ્ટ ૨૦૧૦)

અભ્યાસક્રમના વચનામૃત: ગ. પ્ર.-૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૪, ૨૭, ૩૭, ૪૪, ૪૭, ૫૦, ૬૦, ૬૭, ૬૮,
૭૧, ૭૬, સા-૭, પં.૩, ૭.

પ્ર.૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. આત્મનિષ્ઠા આદિક ચારે ગુણ શા માટે સિદ્ધ કરવા ? (પ્ર.૧૮/૨૮)
 - જ. આત્મનિષ્ઠા આદિક ચારેય ગુણને એકબીજાની અપેક્ષા છે માટે એ ગુણ સિદ્ધ કરવા.
 ૨. ઈર્ષ્યાનું શું રૂપ છે ? (પ્ર.૭૧/૧૪૨)
 - જ. જેની ઉપર જેને ઈર્ષ્યા હોય તેનું રૂડું થાય ત્યારે તેથી ખમાય નહીં અને તેનું ભૂંડું થાય ત્યારે રાજી થાય, એ ઈર્ષ્યાનું લક્ષણ છે.
 ૩. ગઢડા પ્ર. ૩૭ પ્રમાણે શું વિસારી દેવું ઘણું કઠણ છે ? (પ્ર.૩૭/૬૪)
 - જ. જન્મભૂમિ તથા પોતાનાં સગાંસંબંધી તેને અંતરમાંથી વિસારી દેવાં તે ઘણું કઠણ છે.
 ૪. ગઢડા પ્ર. ૬૮ પ્રમાણે ભગવાને શ્રીમુખે શું કહ્યું છે ? (પ્ર. ૬૮/૧૩૪)
 - જ. ભગવાને તો શ્રીમુખે એમ કહ્યું છે જે 'મારી અષ્ટ પ્રકારની જે પ્રતિમા તથા જે સંત તેને વિષે હું અખંડ નિવાસ કરીને રહું છું.
- પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ બેના મુદ્દાસર જવાબ લખો. (ચારથીપાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)
૧. જે ભગવાનના પ્રતાપને વિચારીને અંતર્દષ્ટિ કરે છે તેને કેવી પ્રાપ્તિ થાય છે ? (પ્ર. ૨૦/૩૧)
 - જ. જે ભગવાનના પ્રતાપને વિચારીને અંતર્દષ્ટિ કરે છે, તે તો પોતાના સ્વરૂપને અતિશય ઉજ્જવલ પ્રકાશમાન જુએ છે અને તે પ્રકાશને મધ્યે પ્રત્યક્ષ એવા જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેની મૂર્તિને જુએ છે અને નારદ-સનકાદિક જેવો સુખિયો પણ થાય છે.
 ૨. જેમાં ભગવાન અખંડ નિવાસ કરીને રહે તેવા સંતને શેને શેને વિષે તુલ્યભાવ રહે છે ? (પ્ર. ૨૭/૪૬)
 - જ. જે ચાચે કોઈ મારી ઉપર ધૂડ નાંખો, ચાચે કોઈ ગમે તેવું અપમાન કરો, ચાચે કોઈ હાથીએ બેસાડો, ચાચે કોઈ નાક, કાન કાપીને ગધેડે બેસાડો, તેમાં મારે સમભાવ છે; તથા જેને રૂપવાન એવી યૌવન સ્ત્રી અથવા કુરૂપવાન સ્ત્રી અથવા વૃદ્ધ સ્ત્રી તેને વિષે તુલ્યભાવ રહે છે; તથા સુવર્ણનો ઢગલો હોય તથા પથ્થરનો ઢગલો હોય તે બેયને જે તુલ્ય જાણે છે.
 ૩. ગઢડા પ્ર. ૨૧ પ્રમાણે આપણા સર્વે સત્સંગીએ કેવો નિશ્ચય કરવો ? (પ્ર. ૨૧/૩૩-૩૪)
 - જ. આપણા સર્વે સત્સંગીએ એમ નિશ્ચય કરવો જે 'આપણે પણ એ અક્ષરરૂપ જે મુક્ત તેમની પંક્તિમાં ભળવું છે અને અક્ષરધામમાં જઈને અખંડ ભગવાનની સેવામાં હજૂર રહેવું છે, પણ નાશવંત ને તુષ્ઠ એવું જે માયિક સુખ તેને ઈચ્છવું નથી ને એમાં કોઈ ઠેકાણે લોભાવું નથી.

૪. ગઢડા પ્ર. ૬૭માં શ્રીજીમહારાજે કેવા પ્રકારનો અનુતાપ કરવાની વાત કરી છે ? (પ્ર. ૬૭/૧૩૩)

જ. જે પુરુષને પરમેશ્વર વિનાની બીજે ક્યાંય પ્રીતિ ન હોય તેનો એમ ગુણ ગ્રહણ કરે જે, ‘આ પુરુષ તો અતિશય મોટા છે અને એને આગળ લાખો માણસ હાથ જોડીને ઊભા રહે છે તો પણ લેશમાત્ર સંસારના સુખને ઈચ્છતા નથી. અને ‘હું તો અતિશય પામર છું જે કેવળ સંસારના સુખમાં આસક્ત થઈ રહ્યો છું અને પરમેશ્વરની વાતમાં તો લેશમાત્ર સમજતો જ નથી, માટે મને ધિક્કાર છે.’ એવી રીતે અનુતાપ કરે અને મોટાપુરુષનો ગુણ ગ્રહણ કરે અને પોતાના અવગુણ ગ્રહણ કરી અનુતાપ કરે.

પ્ર.૩ નીચે આપેલાં દૃષ્ટાંતોમાંથી કોઈ પણ એક દૃષ્ટાંત લખી તેનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરો.
(ચારથી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : સિદ્ધાંત મૌલિક રીતે લખવાનો હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયનો સિદ્ધાંત પરીક્ષાર્થીએ લખેલો હોય તો તે દૃષ્ટાંતને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. દૃષ્ટાંતના ૩ ગુણ, સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ.

૧. સાત માળની હવેલી (પ્ર.૧૮/૨૬) દૃષ્ટાંત : એ જીવ વિષયી જીવની સભામાં બેઠો હોય અને તે જગ્યા પણ સુંદર સાત માળની હવેલી હોય, તે હવેલીને વિષે કાચના તકતા સુંદર જડ્યા હોય અને સુંદર બિછાનાં કર્યાં હોય, તેમાં નાના પ્રકારનાં આભૂષણ તથા વસ્ત્રને પહેરીને વિષયી જન બેઠા હોય અને દારૂના શીશા લઈને પરસ્પર પાતા હોય અને કેટલાક તો દારૂના શીશા ભરેલા પડ્યા હોય અને વેશ્યાઓ થેઈથેઈકાર કરી રહી હોય અને નાના પ્રકારનાં વાજિંત્ર વાજતાં હોય, તે સભામાં જઈને જે જન બેસે તે સમે તેનું અંતઃકરણ બીજી જાતનું થઈ જાય છે. અને તૃણની ઝૂંપડી હોય ને તેમાં ફાટેલ ગોદડીવાળા પરસહસની સભા બેઠી હોય અને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને ભક્તિ સહવર્તમાન ભગવદ્વાર્તા થાતી હોય, તે સભામાં જઈને જે જન બેસે ત્યારે તે સમે તેનું અંતઃકરણ બીજી રીતનું થાય છે. સિદ્ધાંતઃ સત્સંગ અને કુસંગને યોગે કરીને જેવું અંતઃકરણ બીજી રીતનું થાય છે તેને જો વિચારીને જુએ તો જાણ્યામાં આવે છે અને ગબરગંડને તો કાંઈ ખબર પડતી નથી. માટે આ વાર્તા છે તે છોક મૂર્ખપણે પશુને પાડે વર્તતો હોય તેને તો ન સમજાય અને જે કાંઈક વિવેકી હોય અને કાંઈક ભગવાનનો આશ્રિત હોય તેને તો આ વાર્તા તુરત સમજ્યામાં આવે છે.

૨. દરજીનો ડગલો (પ્ર.૪૪/૮૩) દૃષ્ટાંત : જેમ કોઈક પુરુષ હોય તેણે દરજીને ઘેર જઈને ડગલો સિવાડીને પહેર્યો, ત્યારે તે એમ માને જે, દરજી તે મારો બાપ છે ને દરજણ તે મારી મા છે, એમ જે માને તે મૂર્ખ કહેવાય; તેમ આ જીવને આ દેહરૂપ જે ડગલો તે ક્યારેક તો બ્રાહ્મણ ને બ્રાહ્મણી થકી ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્યારેક તો નીચ જાતિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તથા ચોરાશી લાખ જાતિ થકી દેહ ઉત્પન્ન થાય છે, તે દેહને વિષે પોતાપણું માને અને તે દેહનાં માબાપને પોતાનાં માબાપ માને તે મૂર્ખ કહેવાય અને તેને પશુ જેવો જાણવો. અને ચોરાશી લાખ જાતમાં જે પોતાની મા-બોન, દીકરીઓ અને સ્ત્રીઓ છે તે પતિવ્રતાનો ધર્મ એકે પાળતી નથી. માટે જે એવા સગપણને સાચું માને છે તેને અહંમત્વના ઘાટ કેમ ટળશે ? અને આવી રીતની સમજણ વિના જન્મભૂમિની જે દેશવાસના તે ટળવી ઘણી કઠણ છે. અને જ્યાં સુધી દેહને પોતાનું રૂપ માને છે ત્યાં સુધી એની સર્વ સમજણ વૃથા છે. સિદ્ધાંતઃ પોતાને દેહથી પૃથક જીવાત્મા તે રૂપે માનવું. દેહ ને દેહનાં સંબંધીને વિષે અહંમત્વનો ત્યાગ કરીને ને પોતાના આત્માને બ્રહ્મરૂપ માનીને ને સર્વ વાસનાનો ત્યાગ કરીને ભગવાનનું ભજન કરવું.

૩. ઈંગ્રેજનું પાંજરું (પં.૩/૩૩૨) દૃષ્ટાંત : જેમ કોઈ રાજાએ પોતાના શત્રુને પકડ્યો હોય, તેને બેડીમાં બાંધી રાખીને કામ કરાવે પણ છૂટો મેલે નહીં ને વિશ્વાસ પણ કરે નહીં; અને જો તેને છૂટો મેલે ને વિશ્વાસ કરે તો તે રાજાને તે વૈરી નિશ્ચય મારે. તેમ જો ઈન્દ્રિયોરૂપ વૈરીનો વિશ્વાસ કરે ને છૂટાં મૂકે ને કેદમાં ન રાખે તો એને નિશ્ચય ભગવાનના માર્ગ થકી પાડી નાંખે છે. માટે એનો વિશ્વાસ ન કરવો. અને વળી જેમ ઈંગ્રેજ કોઈક ગુનેગારને પકડે ત્યારે તેને પાંજરામાં ઊભો રાખીને પૂછે છે, પણ છૂટો મૂકતો નથી ને તેનો વિશ્વાસ કરતો નથી. સિદ્ધાંતઃ રાજાનો વૈરી છૂટો મૂકાય તો નિશ્ચય તે ભવિષ્યમાં રાજાને મારે. તેમ ઈન્દ્રિયોરૂપ વૈરીને જો છૂટા મૂકીએ તો તે ભગવાનના માર્ગ થકી પાડી વિષયના માર્ગે જોડે છે. માટે ઈન્દ્રિયોને પંચ વર્તમાનના નિયમરૂપ જે પાંજરું તથા બેડી તેમાં રાખીને ભગવાનની ભક્તિ કરાવવી.

પ્ર.૪ નીચેના પ્રસંગોમાંથી કોઈપણ બે પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના વચનામૃતના સંદર્ભનું પ્રમાણ આપી સમજાવો.
(ત્રણથી ચાર લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : (૧) સમજૂતિ મૌલિક રીતે લખવાની હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયની સમજૂતિ પરીક્ષાર્થીએ લખેલી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. સંદર્ભ ૧ ગુણ, સમજૂતિ ૧ ગુણ. (૨) ઉકેલપત્રમાં આપેલા સંદર્ભ સિવાય અભ્યાસક્રમમાં આવતા વચનામૃતમાંથી બીજો કોઈ પણ સંદર્ભ પરીક્ષાર્થીએ લખેલ હોય અને તે વિષયને અનુરૂપ આવતો હોય તો તેના ગુણ કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરીને મૂકવા. જ્યાં બે સંદર્ભ આવતાં હોય ત્યાં કોઈ પણ એક સંદર્ભ અને તેને અનુરૂપ સમજૂતિ લખી હોય તો તેના પૂરા ગુણ આપવા.

૧. જે સૂરજ સામી રજ નાંખે, તે ઊલટી આવી પડે આંખે. (પ્ર.૨૪/૩૮)
સંદર્ભ : ભગવાનને વિષે જે અલ્પમતિવાળા છે તે જેવા જેવા દોષ કલ્પે છે તે ભગવાનને વિષે તો એકે દોષ નથી, પણ કલ્પનારાની બુદ્ધિમાંથી એ દોષ કોઈ કાળે ટળવાના નહીં. સમજૂતિ : સૂરજની સામે ફૂલ નાખો કે ધૂળ નાખો તો તે ફૂલ અને ધૂળ તમારા ઉપર જ પાછા આવવાના તેમ ભગવાન અને સંતમાં જો આપણે દોષ કલ્પીએ તો તે દોષ આપણામાં જ આવે છે. ગુણ જોઈએ તો ગુણ આવે. ભગવાન અને સંત તો નિર્દોષ જ હોય છે.
૨. ચરોતરમાં ગયેલા કાઠી દરબારો રાયણને મીઠી લીંબોળી સમજી બેઠા. (પં.૭/૩૪૪)
સંદર્ભ : ‘એ જ પ્રત્યક્ષ ભગવાનને મૂઢ જીવ છે તે માયિક દષ્ટિએ કરીને જુએ છે ત્યારે પોતા જેવા મનુષ્ય દેખે છે અને જેમ પોતે જન્મ્યો હોય, બાળક થાય, યુવા થાય, વૃદ્ધ થાય ને મરી જાય, તેમ જ ભગવાનને પણ જાણે છે. સમજૂતિ : મૂઢમતિ જીવ હોય તે પ્રત્યક્ષ જોવે અનુભવે છતાં સ્વીકારે નહિ. કાઠી દરબારોએ રાયણ જોઈ ખાધી છતાં તેને લીંબોળી જ સમજ્યા. તેમ સાથે રહેતા ભગવાનને જોયા તેમના ચરિત્રો જોયા છતાં પોતાના જેવા માણસ જ સમજ્યા. તેથી તો યાદવોને નિરંતરના અભાગિયા કહ્યા.
૩. પુસ્તકો વાંચીને ઘોડેસવારી ન શીખાય, પણ યોગ્ય ઘોડેસવાર થકી જ શીખાય. (પ્ર.૬૦/૧૧૨)
સંદર્ભ : ‘જેને એકાંતિકના ધર્મમાં સ્થિતિ થઈ હોય તે થકી જ એકાંતિક ધર્મ પમાય છે.’ સમજૂતિ : ગુરુ વિના જ્ઞાન નહિ. વિદ્યાર્થીને બધા જ પુસ્તકો આપી દઈએ તે વાંચી જાય પણ તેને સાચું જ્ઞાન થતું નથી. એ તો પ્રત્યક્ષ શિક્ષક હોય તે સમજાવે ત્યારે જ સાચું જ્ઞાન થાય. પ્રત્યક્ષ જોવા અને કરવાથી જ શીખાય.
૪. લાલાપાળાને શ્રીજીમહારાજે અક્ષરધામમાં લઈ જવાનું વચન આપ્યું હોવા છતાં, ગોપાળાનંદ સ્વામીનો દ્રોહ કર્યો તેથી શ્રીજીમહારાજે માફી ન આપી અને ધામમાં ન લઈ ગયા. (પ્ર.૭૧/૧૪૨)
સંદર્ભ : બીજા સર્વે અપરાધ માફ કરે છે, પણ ભગવાનના ભક્તનો દ્રોહ કરે એ અપરાધને ભગવાન માફ નથી કરતા માટે ભગવાનના ભક્તનો કોઈ પ્રકારે દ્રોહ કરવો નહીં. સમજૂતિ : લાલોપાળો શ્રીજીમહારાજ થકી અક્ષરધામની પ્રાપ્તિનું વરદાન પામેલો પણ ગોપાળાનંદ સ્વામીનો દ્રોહ કર્યો. તો મહારાજ તેનો એ અપરાધ માફ નથી કરતા. મહારાજ પોતાનાથી પણ ભક્તને અધિકમહત્વ આપે છે. તેથી ગોપાળાનંદ સ્વામીનો દ્રોહ કરવાથી તે ભૂત થાય છે. નરસિંહ મહેતા પણ કહે છે ‘મારા બાંધ્યા વૈષ્ણવ છોડે, વૈષ્ણવ બાંધે મેં ન છૂટે રે..’
- પ્ર.૫ નીચે આપેલાં અવતરણોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : વચનામૃત ક્રમાંક ન લખ્યો હોય તો ચાલે.
૧. ‘અને થોથાની પેઠે ઈન્દ્રિયોની વૃત્તિઓ પાછી હડે, એવું વર્તાય ત્યારે જાણીએ જે મનોમય ચક્રની ધારા કુંઠિત થઈ ગઈ. એવું સંતના સમાગમરૂપી નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્ર જ્યાં દેખાય ત્યાં કલ્યાણને ઈચ્છવું અને ત્યાં અતિ દૃઢ મન કરીને રહેવું.’ (સારંગ. ૭/૧૮૧)
૨. ‘અને જો કોઈ અમારો વાદ લેશો તો તેનું તો જરૂર ભૂંડું થાશે, કાં જે અમારા હૃદયમાં તો નરનારાયણ પ્રગટ વિરાજે છે અને હું તો અનાદિ મુક્ત જ છું પણ કોઈને ઉપદેશે કરીને મુક્ત નથી થયો અને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર તેમને તો હું પકડી લઉં છું; જેમ સિંહ બકરાને પકડે છે તેની પેઠે એ અંતઃકરણને હું પકડું છું.’ (ગ.પ્ર. ૧૮/૨૭-૨૮)
૩. ‘તેમ ભગવાનનો નિશ્ચય અને માહાત્મ્યરૂપી જેને ખટાઈ ચડી હોય તેની ચાર અંતઃકરણ ને દશ ઈન્દ્રિયોરૂપ જે ડાઢ્યો તે સર્વે અંબાઈ જાય છે, ત્યારે એ જીવ મનરૂપ પોતાની ડાઢ્યે કરીને વિષયના સંકલ્પરૂપી ચણાને ચાવવાને સમર્થ થતો નથી.’ (પ્ર.૨૪/૩૮)

વિભાગ - ૨ : ‘ભગવાન સ્વામિનારાયણ જીવનચરિત્ર’

(ભાગ - ૧ છટ્ટી આવૃત્તિ મે ૨૦૧૩ ભાગ - ૨ છટ્ટી આવૃત્તિ જૂન ૨૦૧૨)

(ભાગ - ૧ ઉદ્દગીથ : ૧ થી ૨૨ તથા પરિશિષ્ટ - ૨,૩ ભાગ - ૨ ઉદ્દગીથ : ૧ થી ૬ના આધારે)

નોંધ :- (૧) પ્રશ્ન : ૬ થી ૮ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. (૨) મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ, ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર દર્શાવે છે (૩) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમના અને પૂછેલા પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરવું અને તે પ્રસંગ ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર કાર્યાલયને જણાવવા.

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. નીલકંઠવર્ણીની નિષ્કામ ધર્મ પર રૂચિ (‘પૂર્વ બંગાળમાં’ થી ‘સૌરાષ્ટ્રના ભાવભીના પ્રદેશમાં’ સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. સિરપુરના સિધ્ધવલ્લભ રાજાએ નીલકંઠવર્ણીની રૂચિ પ્રમાણે તેમની સેવામાં નૈષ્ઠિક વ્રતધારી સાધુ ગોપાળદાસને રાખ્યા. ૧/૧૧/૧૮૨
૨. સત્રધર્મા રાજાને ત્યાગીઓને ધર્મભ્રષ્ટ કરતાં સ્ત્રી અને ધન વિષે પુરાણોના પાત્રોનો ઇતિહાસ કહીને ઉપદેશ આપ્યો. ૧/૧૩/૨૨૫
૩. વનવિચરણમાં દરેક આશ્રમ, મઠમાં બ્રહ્મચર્ય પાલનનું નિરીક્ષણ. ૧/૧૩/૨૩૫
૪. બ્રહ્મચર્યનું પ્રસારણ કરવા કુંવારી ભૂમિકા, જ્યાં મનોવૃત્તિઓનો સહેજે ફાસ થાય, તેવી ભૂમિની શોધમાં રામેશ્વર છોડ્યું. ૧/૧૩/૨૩૬-૨૩૭
૫. તોતાદ્રિમાં જિયર સ્વામીને સ્ત્રીના ત્યાગની વાત. ૧/૧૩/૨૪૧
૬. પૂનામાં બાપુ ગોખલેને બ્રહ્મચર્યરૂપી ધર્મની વિશેષતા, ભક્તિની સિધ્ધિ માટે બતાવી. ૧/૧૩/૨૪૮
૭. તાપી અને મૌના નદીના સંગમ સ્થાને સ્ત્રી-પુરુષની બીભત્સતા જોઈ સ્થાનનો ત્યાગ. ૧/૧૩/૨૫૦
૮. વડગામમાં તળાવ પાસેના વડ નીચે બિરાજેલા નીલકંઠને નારીઓ ભેટવા દોડી પણ નીલકંઠવર્ણી અદૃશ્ય થઈ ગયા. ૧/૧૪/૨૭૮-૨૭૯
૯. વાગડમાં કુંભાર રાણા બાવળોજને ત્યાં સ્ત્રીના પાદ સ્પર્શથી રહિત પડેલી ધૂળ પર સૂઈ ગયા. ૧/૧૫/૨૮૩
૧૦. શિહોરમાં બ્રહ્મકુંડ પર સ્ત્રીઓની ભીડ હોવાથી તેનો ત્યાગ કરી ગૌતમકુંડમાં સ્નાન. ૧/૧૫/૨૮૪
૧૧. બ્રહ્મચર્યના પાલક મઢડાના જેઠા મેરને ઘેર નીલકંઠવર્ણી. ૧/૧૫/૩૦૮-૩૦૯
૨. વનવિચરણમાં મળેલા સંત-મહંતોથી મુઠ્ઠી ઊંચેરા નીલકંઠવર્ણી (‘નેપાળમાં’ ના જ પ્રસંગો)
૧. હિમગિરીની તળેટીમાં હઠયોગ સિદ્ધ કરેલ દુર્વાસાના ૫૦૦ યોગ ભ્રષ્ટ શિષ્યોને શ્રીહરિની મૂર્તિનું ધ્યાન અને ભક્તિયોગનો માર્ગ બતાવી ભાગવતી દીક્ષા આપી. ૧/૧૦/૧૫૨-૧૫૩
૨. પોતે પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ છતાં સૂર્યદેવને પ્રસન્ન કરવા આકરું તપ. ૧/૧૦/૧૫૫-૧૫૭
૩. જેના ધામમાં પ્રકૃતિ લીન થઈ જાય છે તે ધામના અધિપતિ હોવા છતાં સૂર્યદેવ પાસે વરદાનની માંગણી. ૧/૧૦/૧૫૭
૪. નીલકંઠવર્ણીને જોતાં જ મોહનદાસ સાધુના ત્રણ ગુણના ભાવ શમી ગયા. ૧/૧૦/૧૫૮
૫. મોહનદાસની વૃત્તિ ભગવાનના સ્વરૂપમાં રહે એટલા માટે વર્ણીએ પોતાની કઠારી તોડી નાખી. ૧/૧૦/૧૬૧
૬. ખાખી બાવાઓ ફળ ખાતાં જ મરી ગયા તે ઝેરી ફળનું ઝેર નીલકંઠ પચાવી ગયા. ૧/૧૦/૧૬૧
૭. મહાદત્ત રાજાની કુંવરી અને સખીઓને બીજા બાવાઓની દૃષ્ટિમાં વિકાર દેખાયો. જ્યારે વર્ણીની નીચી દૃષ્ટિની વિશેષ મહત્તા સમજાઈ. ૧/૧૦/૧૬૮
૮. અષ્ટાંગ યોગ સિદ્ધ કરેલા ગોપાળયોગી ગોવાળોનું દુઃખ દૂર ન કરી શક્યા. જે નીલકંઠે શંખનાદ કરી હિંસક પશુઓને આવતા બંધ કર્યા. ૧/૧૦/૧૭૩

૯. કાઠમંડુમાં બીજી જમાતના બાવાઓ તથા સાધુ, સંતો સજાની બીકને લીધે જતાં ન હતાં. ત્યારે વર્ષાએ ત્યાં જવાનું ને રાજાને મળવા જવાનું સ્વીકાર્યું. ૧/૧૦/૧૭૭
૧૦. નેપાળના રાજાના બંદીખાનામાંથી સાધુ-સંતોને છોડાવ્યા. ૧/૧૦/૧૭૮
૩. અમે માનવી નથી નીલકંઠવર્ણીની યાત્રામાં સાર્થક થતી ઉક્તિ ('દિવ્ય વનવિચરણ'થી 'પાછા અયોધ્યામાં અને ત્યાંથી ઉત્તર તરફ' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. શ્રીપુરમાં સિંહ ૧/૭/૧૧૬-૧૧૮
૨. 'અમે માનવી નથી. અમારો સંકલ્પ દૃઢ છે. તમે રસ્તો બતાવો.' હિમગિરમાં જવાની ના પાડતા બદરિનાથના પૂજારીને નીલકંઠવર્ણી. ૧/૭/૧૨૪
૩. હિમગિરમાં આવેલા શીતળ જળના સરોવરમાં સ્નાન કરનાર બરફની શિલા બની જાય. ત્યાં નીલકંઠે કરેલું સ્નાન. ૧/૮/૧૨૬
૪. મારા વિશાળ વિસ્તારમાં કોઈ માનવી ફરકી ન શકે. 'આ મહાપ્રભુ પોતે જ છે.' ૧/૮/૧૨૬
૫. હે અક્ષરાધીશ ! આ હિમગિરના મહા વિકટ રસ્તે કોઈ માનવીથી તો આવી શકાતું જ નથી. ૧/૮/૧૨૭
૬. 'આપનાથી અમને જે અધિક માને છે તે આપનો પ્રતાપ જાણતા નથી.' - નરનારાયણઋષિ નીલકંઠને. ૧/૮/૧૨૮
૭. 'આપ તો સાક્ષાત્ ઈશ્વરમૂર્તિ છો. નહિ તો હિમગિરનો પ્રવાસ કરી કોઈ માનવી બદરિવનમાં સદેહે ગયું હોય તેવું સાંભળ્યું નથી. - બદરીનાથના પૂજારી નીલકંઠને. ૧/૮/૧૩૧
૮. પ્રથમ દષ્ટિએ જોતાં જ રાજા રણજિતસિંહ બદરિનાથના નિજ મંદિરને બદલે વર્ણી તરફ ચાલ્યાં અને સ્તુતિ કરી. ૧/૮/૧૩૧-૧૩૨
૯. 'અવિનાશી એક આપ છો !' રણજિતસિંહ 'આ મૂર્તિથી પર કોઈ નથી' નીલકંઠવર્ણી. ૧/૮/૧૩૩
૧૦. હરૈયા ગામે હલવૈની માને નીલકંઠવર્ણીને જોતાં જ તેમના મોહક સ્વરૂપમાં આકર્ષણ થયું. ૧/૮/૧૩૬
૧૧. વંશીપુરના રાજા પ્રથમ દર્શને જ પ્રાર્થના કરતા કહ્યું, 'ભગવન ! મને આપે ન્યાલ કરી દીધો.' ૧/૮/૧૪૦
૧૨. રાજાના અનુચરોને અનુભૂતિ : 'આ કોઈ યોગીન્દ્ર પુરુષ છે. દેખાય છે બાળ પણ દેવાધિદેવનું સ્વરૂપ છે.' ૧/૮/૧૪૦
૧૩. વંશીપુરના રાણીને પ્રથમ દર્શને અનુભૂતિ : સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ પોતે છે. ૧/૮/૧૪૦
૧૪. પરમપદ જે મારું અક્ષરધામ તે આપવા જ હું અહીં આવ્યો છું. ૧/૮/૧૪૩
૧૫. 'આ બ્રહ્મચારી તો અક્ષય સુખના દાતા સ્વયં પરમાત્મા છે.' વંશીપુરનાં રાણી ૧૪૩
- પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.
૧. ઘનશ્યામ પ્રભુએ બતાવેલું ઐશ્વર્ય
૧. કાલીદત્તે કરેલો મારવાનો પ્રયત્ન - વૃક્ષ છત્રની જેમ ગોઠવાઈ ગયું. ૧/૩/૩૨
૨. મીન સરોવરે માછીમારે મારેલાં માછલાં સજીવન કર્યાં. ૧/૩/૩૫-૩૬
૩. આંબલીનાં વૃક્ષને બદલે તુલસી - કડવાં ચીભડાં મીઠાં થયા - ચકલાંને સમાધિ કરાવી. ૧/૩/૩૬-૩૮
૪. એક સાથે અનેક તીર્થોમાં રામપ્રતાપને ઘનશ્યામનાં દર્શન. ૧/૪/૪૭-૪૮
૫. હલવાઈની ખાલી દુકાન મીઠાઈથી ભરી દીધી. ૧/૪/૪૮-૫૧
૬. ખેંચી કાઢેલાં ચીભડાંના વેલા ફરી પાછા ઊભા કરી દીધાં. ૧/૪/૫૭-૫૮
૭. ઘનશ્યામને વાગેલો ખાંપો રૂઝાઈ ગયો. ૧/૪/૬૧-૬૨
૨. શ્રીહરિના યોગમાં આવેલા મુસલમાન નવાબો ('રામાનંદ સ્વામી અને નીલકંઠ વર્ણીનું મિલન'થી સમાધિ દ્વારા શ્રીહરિનાં ઐશ્વર્યનું દર્શન' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. 'બાપુ ! ગામમાં ખરેખર પ્રભુ જ પધાર્યા છે.' - માણાવદરના નવાબે તપાસ કરવા મોકલેલો માણસ. ૧/૧૭/૩૫૮-૩૬૦
૨. માંગરોળના નવાબ વજરુદીનને શ્રીહરિમાં સાક્ષાત્ પેગંબરનો ભાવ. ૧/૨૧/૪૦૫
૩. 'પેગંબર સાહેબ આજે હિંદુના ઓલિયાના સ્વરૂપે પધાર્યા છે.' - માણાવદરના નવાબ ગજેફરખાનજી. ૧/૨૧/૪૦૬

૪. માંગરોળમાં પુરાતની વાવ અખૂટ પાણી ફરી ગળાવવાની મહારાજની ઈચ્છા - નવાબે કહ્યું હું તો આપનો સેવક છું. મદદ કરવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી. ૧/૨૧/૪૧૨
૩. શ્રીહરિનું મુદ્રાકર્ષણ
૧. દિનમણિ શર્મા નિત્યાનંદ બને છે. ૧/૨૨/૪૫૩
૨. ગજા ગઢવી પૂર્ણાનંદ બને છે. - પૂર્વ દેશના બે વૈરાગીઓ ત્યાગી થયા.- કૃપાનંદ સ્વામી અને વીરભદ્રાનંદ સ્વામી. ૨/૬/૩૭-૩૮

પ્ર.૮ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈપણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું.) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યાં કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. અગતરાઈમાં (ઉમિયાશંકરને શ્રીહરિના સ્વરૂપનું જ્ઞાન) (૧/૨૦/૩૮૮-૩૮૯)

પ્રસંગ : અગતરાઈમાં મહારાજ બિરાજતા હતા. સમાધિ પ્રકરણની વિશેષતાથી લોકો આકર્ષાતા હતા. ગામનો એક કર્મકાંડી, ગોરવૃત્તિ કરતો બ્રાહ્મણ ઉમિયાશંકરને કુતૂહલ થયું કે ‘સ્વામિનારાયણ જાદુગરા છે અને તે જેના ઉપર દૃષ્ટિ કરે છે તે મડા જેવા થઈ જાય છે. આજે સભામાં જઈને નજરે જોવું છે.’ સભામાં આવતાં તેના મુખમાંથી શ્રીહરિના મહિમાનો સ્વયંરચિત શ્લોક સરી પડ્યો. તે શ્લોક સાંભળી સભામાં એક ભક્તને સમાધિ થઈ. શ્લોક બોલતો હતો ત્યારે શ્રીહરિ તો તેની સામું જોઈ રહ્યા હતા. તો આ ભક્તને સમાધિ કેમ થઈ ? તેનો સંકલ્પ જાણીને શ્રીહરિએ કહ્યું : ‘એ તો તમારા શ્લોકના પ્રતાપે એ ભક્તને સમાધિ થઈ ગઈ.’ ઉમિયાશંકરે શ્રીહરિનો મહિમા જાણ્યો. સાક્ષાત્ પરમાત્મા હોવા છતાં પોતાના શ્લોકના પ્રતાપે આ હરિભક્તને સમાધિ થઈ એવા શ્રીહરિના શબ્દોમાં તેને તેમનું ગૌરવ દેખાયું. તેણે મહારાજને કહ્યું : ‘આ ગોરવદું, કથા, કર્મકાંડની ક્રિયાઓ કરાવીને મારી આટલી ઉંમર થઈ છતાં કોઈનેય મારો એક શ્લોક સાંભળી સમાધિ થઈ નથી. એ તો આપનો પ્રતાપ છે. મને શંકા થઈ હતી કે આપની આંખમાં કાંઈક જાદુ છે, તેથી જેના તરફ તમે જુઓ છો તે મડુ થઈ જાય છે, પણ આજે મારી શંકા ખોટી ઠરી.’ તે સભામાં બેઠેલો એક જમાદાર સમાધિમાં થી જાગ્યો ત્યારે તેણે સભામાં કહ્યું : ‘બહિષ્તમાં મેં આ શ્રીહરિને ખુદા સ્વરૂપે જોયા. આ તો સાક્ષાત્ ખુદા છે. ઉમિયાશંકર સંસ્કારી હતા. બ્રાહ્મણત્વ જાળવ્યું હતું. ગરીબાઈમાં પણ નિઃસ્પૃહી રહી જે કાંઈ યજમાનવૃત્તિમાં મળતું તેમાં સંતોષ માની જીવન વ્યતીત કરતો હતો. આજે તેનાં પુણ્ય જાગ્રત થયાં. શ્રીહરિના સ્વરૂપનું તેને જ્ઞાન થયું. મનન : શુદ્ધ હૃદયની, સંસ્કારી, નિઃસ્પૃહી વ્યક્તિને ભગવાનની ઓળખ તરત થાય છે. ભગવાન પણ તેના પર કૃપા કરીને પોતાનું સ્વરૂપ ઓળખાવે છે.

૨. શ્રીહરિ જમનાવડમાં (૨/૧/૮-૧૦)

પ્રસંગ : જમનાવડના દરબાર સુજાનસિંહ (દાદાભાઈ) અને પંચાળાના દરબાર મનુભા બંને ભાઈઓ સિદ્ધરાજ જયસિંહના વંશજ રામાનંદ સ્વામીના શિષ્ય હતા. તેમના બહેન મોટીબા અક્ષરમુક્ત હતાં. શ્રીહરિ સંઘ સાથે પધાર્યા ત્યારે અંબારામ વિપ્ર સેવામાં હતા. અંબારામમાં બ્રાહ્મણત્વનું મિથ્યાભિમાન ન હતું. તેમને કૌલ અને શક્તિપંથના બ્રાહ્મણોની કલુષિતતા તો અડિ ન હતી. આહારે અને આચારે શુદ્ધ, તાંબડીના લોટ પર નિર્વાહ કરી, સાત્ત્વિક અને સાદું જીવનનારા હતા. દાદાભાઈને પણ તેમની ઉપર પ્રેમ હતો. શ્રીહરિને જમાડ્યા પછી તેમણે પ્રશ્ન પૂછ્યો : મહારાજ ! અમે તો જીવ છીએ અને તમે જગદીશ છો. આપણા વચ્ચે એટલું છેટું છે કે કેમે કરીને અમારી નજર તમારા તરફ પહોંચે તેવું નથી.’ ત્યારે શ્રીહરિએ કહ્યું : ‘આપણી વચ્ચે કાંઈ જ છેટું નથી. જો તમારી દૃષ્ટિ ફરી જાય, તો સાવ ટૂંકડું જ છે.’ શ્રીહરિ સમક્ષ અંબારામની દૃષ્ટિ થઈ અને તરત તેમને સમાધિ થઈ. અક્ષરધામમાં અનંત મુક્તોને શ્રીહરિની સેવામાં જોયા. શ્રીહરિના દિવ્ય સ્વરૂપનો આનંદ માણતા ખોવાઈ ગયા હોય તેવા ઊભા હતા. અંબારામની સ્થિતિ જોઈ દાદારામ મૂંઝાઈ ગયા. તેમણે મહારાજને પ્રાર્થના કરી કે ‘આને શું થયું ? જીવતો કરો, નહિ તો અમને બ્રહ્મહત્યાનું પાપ લાગશે. ત્યારે શ્રીહરિએ કહ્યું : ‘બાપુ ! અંબારામ તો જીવતો જીવ છે, પણ જેને આ સ્વરૂપની ઓળખાણ નથી તે બધા જ જીવતા છતાં મરેલા છે. જેમ લુહારની ધમણ હાંફે છે, તેમ

તે બધા કેવળ હાંકે છે, પણ તેમનામાં જીવન નથી હોતું.’ એટલામાં સમાધિમાંથી જાગ્રત થયેલા અંબારામની વાત સાંભળીને બાપુને વધુ આશ્ચર્ય થયું. **મનન** : શુદ્ધ જીવન જીવનારને ભગવાન કે સંતનો યોગ થઈ જ જાય છે અને તેમના સ્વરૂપની પણ યથાર્થ ઓળખાણ થાય છે. પ્રગટ ભગવાન કે સંતની ઓળખાણ વગરના જીવો લુહારની ધમણ જેવા છે.

૩. થાંભલાને બાથ ભીડીને રહેજો. (૧/૧૬/૩૨૫-૩૨૬)

પ્રસંગ : મયારામ ભટ્ટે ભુજમાં રામાનંદ સ્વામીને નીલકંઠવર્ણી લોજમાં પધાર્યાના સમાચાર આપ્યા. રામાનંદ સ્વામીએ ઉત્સુકતાથી લોજની ઝીણામાં ઝીણી વાત પૂછી. પછી મયારામ ભટ્ટને કહ્યું લોજ જઈને વર્ણીન્દ્રને કહેજો કે જો સત્સંગમાં રહ્યાનો ખપ હોય તો થાંભલાને બાથ લઈને પણ રહેવું પડશે. ભુજથી લોજ પાછા આવેલા મયારામ ભટ્ટે રામાનંદ સ્વામીનો સંદેશો નીલકંઠવર્ણીને આપ્યો. થાંભલાને બાથ ભીડવાની રામાનંદ સ્વામીની આજ્ઞા સાંભળીને વર્ણીએ તરત જ થાંભલાને બાથ ભીડી. ગુરુની આજ્ઞા પાળવાની નીલકંઠવર્ણીની તત્પરતા જોઈને મુક્તાનંદ સ્વામી અને સૌ સંતો વિસ્મય પામ્યા. થાંભલાને બાથ ભીડીને ઊભેલાં નીલકંઠવર્ણીને જોઈને મયારામે કહ્યું : બ્રહ્મચારીજી ! થાંભલાને બાથ ભીડીને રહેવું એટલે સત્સંગના સ્તંભ સમાન આ મુક્તાનંદ સ્વામીની આજ્ઞામાં રહેવું એમ વાત છે. વર્ણી બાથ છોડીને મુક્તાનંદ સ્વામીને વંદન કર્યા. **મનન** : જીવનું કલ્યાણ જેણે ઈચ્છવું હોય તેણે મન ધાર્યું મૂકીને ભગવાન અને ભગવાનના એકાંતિક ભક્તની આજ્ઞામાં હંમેશા રહેવું.

૪. શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન (૧/૨/૧૧-૧૨)

પ્રસંગ : પ્રયાગમાં રામાનંદ સ્વામીનો યોગ થયા પછી ધર્મદેવ અને ભક્તિમાતા રોજ રામાનંદ સ્વામીના સમાગમ માટે જવા લાગ્યાં. સત્પુરુષના સમાગમથી અંતરમાંથી ઉપદ્રવનું દુઃખ દૂર થયું. અંતર શાંત થવાથી વૃત્તિઓ અંતર સન્મુખ રહેવા લાગી. એક દિવસ રામાનંદ સ્વામી વાત કરતાં હતા, ધર્મદેવ પગ દાબતા હતા. રામાનંદ સ્વામી, ધર્મદેવ અને ભક્તિદેવી સૂઈ ગયાં. સત્સમાગમના ફળરૂપે સ્વપ્ન દર્શનમાં તેમને ગોલોકવિહારી શ્રીકૃષ્ણના દર્શન થયાં. જાગીને બંનેએ એકબીજાને સ્વપ્ન દર્શનની વાત કરી. રામાનંદ સ્વામીની કૃપાથી આ દિવ્ય દર્શન તેમને થયું. તેથી તેમણે રામાનંદ સ્વામીને મનોમન ગુરુ તરીકે સ્વીકારી લીધા. સ્વામી જાગ્રત થતાં તેમને સ્વપ્નની વાત કરી ગુરુમંત્ર આપવાની પ્રાર્થના કરી. ગુરુમંત્ર મળતાં નવદીક્ષિત દંપતીને ખરો આધાર મળ્યો. ગુરુના આશ્રયથી તેમની ભક્તિને વેગ મળ્યો. ધર્મદેવે સ્વામીને તેમનું વૃત્તાંત જાણવાની ઈચ્છા જણાવી. ત્યાગીને પૂર્વાશ્રમની વાતની સ્મૃતિ કરવાનો નિષેધ છે, છતાં ધર્મદેવની શુદ્ધ બુદ્ધિ જાણી અને ગુરુનું શુદ્ધ વૃત્તાંત જાણ્યા પછી જ તેને ગુરુ તરીકે સ્વીકારવા એવો શાસ્ત્રનો નિયમ હોવાથી રામાનંદ સ્વામી પોતાનું વૃત્તાંત ધર્મદેવને કહે છે. **મનન** : સાચા સંત મળે એટલે નૈમિષારણ્યની જેમ મનની વૃત્તિઓ શાંત થઈ જાય છે. ગમે તેટલી ભક્તિ કરીએ, શાસ્ત્ર મર્યાદા પ્રમાણે જીવન જીવીએ પણ જ્યાં સુધી ગુરુ કર્યા ન હોય ત્યાં સુધી ભક્તિને વેગ મળતો નથી. સાચા ગુરુ મળે એટલે ભગવાનની પ્રાપ્તિ સરળ બની જાય છે પણ ગુરુ કરતાં પહેલાં તેમનું વૃત્તાંત પણ જાણવું જરૂરી છે. નહિતર ભેખમાં ભરાઈ જઈએ.

૫. નીલકંઠ વર્ણી શિવજીનો સાથવો જમે છે. (૧/૧૩/૨૩૭-૨૩૮)

પ્રસંગ : ભૂતપુરીના માર્ગે ચાર દિવસ સુધી વિકટ વનમાં ક્યાં પાણી ન મળતાં પાંચમાં દિવસે સાંજે અચેતન થઈ પડી ગયા. જાગ્રત થતાં પાસે કૂવો જોતાં ત્યાં જઈને કઠારીને દોરડું બાંધી પાણી સીંચી સ્નાન કરી શાલિગ્રામની પૂજા કરવા બેઠા. ત્રણ-ચાર કઠારી પાણી શાલિગ્રામ ઉપર પધરાવી પણ પાણી ક્યાંય દેખાય જ નહિ. શાલિગ્રામ તરસ્યા થયા હશે ? વિચારી વધારે પાણી સીંચીને સ્નાન કરાવ્યું. અંતે શાલિગ્રામ તૃપ્ત થયા. ત્યારે વર્ણીને વિચાર આવ્યો કે આટલી તરસ લાગી હોય તો ભૂખ્યા પણ થયા હશે ? ઈષ્ટદેવની ક્ષુધાની ચિંતામાં વ્યગ્ર બનેલા વર્ણીની પાસે તે સમયે કાપડીના વેશે એક પુરુષ અને સ્ત્રી આવે છે. વર્ણી તેમનો પરિચય પૂછે છે. પરિચયની ભાંજગડમાં પડ્યા વગર પાંચ દિવસના ભૂખ્યા હોવાથી જમી લેવાનો આગ્રહ કરે છે. ત્યારે વર્ણીએ કહ્યું : ‘અજાણ્યા પુરુષે આપેલી વસ્તુ હું ગ્રહણ કરતો નથી.’ પરિચયનો અણસાર લાગતાં કહ્યું : ‘આપણે હરિદ્વારમાં મળ્યા હતા કે નહિ ?’ ત્યારે સ્ત્રીએ કહ્યું ‘પ્રભુ ! એ ઈશ છે અને હું સતી છું. આપ આટલા દિવસથી ભૂખ્યા હતા તેથી સાથવો લાવ્યાં છીએ.’ સાચાં સ્વરૂપમાં શિવ-પાર્વતી દેખાયાં. ત્યારે વર્ણીએ કહ્યું : ‘તે દિવસે તો રસ-રોટલીનું સ્વાદું ભોજન બનાવ્યું હતું

અને આ સાથવો કેમ ?' દંપતીના મીઠા ઝઘડામાં સમય વીતી ગયો અને સારું ભોજન બનાવવાનો સમય રહ્યો નહિ. વર્ણીએ શાલિગ્રામને નૈવેદ્ય ધરી પછી તેમાં પાણી નાખી જમી ગયા. વર્ણીની ઈચ્છાથી શિવ-પાર્વતી અદૃશ્ય થઈ ગયા. **મનન :** પોતે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણ છે છતાં વિકટ પરિસ્થિતિમાં પણ ઠાકોરજીને ભૂલ્યા નથી. પોતાના દેહની પરવા કર્યા વગર ઠાકોરજીના થાળની ચિંતા કરી છે. આવા સંજોગોમાં પણ અજાણ્યાના હાથની વસ્તુ અંગીકાર કરતા નથી. સમય આવે અંગત મતભેદ ન ભૂલાય તો ટાણાંની સેવા જતી રહે.

પ્ર.૮ નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો.(કુલ ગુણ ૮)

નોંધ: પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. તે પરીક્ષાર્થી પર આધાર રાખે છે. ૬ ગુણ પ્રસંગોના અને ૨ગુણ વ્યક્તિત્વનું આલેખનના આપવા.

૧. મુકુંદદાસ (મુક્તાનંદ સ્વામી) (૧/પરિશિષ્ટ-૧/૪૫૮-૪૬૬) (૧/૩૧૮-૩૨૧, ૩૨૨-૩૨૩, ૩૨૯)

પ્રસંગો : અંતરમાં તીવ્ર વૈરાગ્યને કારણે મુકુંદદાસનો ગૃહત્યાગ- પ્રાંગધ્રામાં દ્વારકાદાસ અને વાંકાનેરમાં કલ્યાણદાસ પાસે અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળવાના હેતુથી ગયા. પણ હેતુ સિદ્ધ ન થતાં દેહ પાડી નાખવા ગયા ત્યારે આકાશવાણી સંભળાઈ - સરધારમાં તુલસીદાસ બાવા પાસે રહ્યા - રામાનંદ સ્વામીના યોગમાં આવ્યા - ગાંડપણ કરી તુલસીદાસ બાવા અને ઘરનાની રજાચિટ્ટી લઈને આવ્યા ત્યારે રામાનંદ સ્વામીએ તેમને દીક્ષા આપી મુક્તાનંદ સ્વામી નામ રાખ્યું.

મુક્તાનંદ સ્વામી : ૧. વર્ણીના પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા.

૧/૩૧૮-૩૨૧

૨. સ્ત્રી-પુરુષની સભા નોખી - માતાઓ હવે છેલ્લા રામરામ.

૧/૩૨૨-૩૨૩

૩. સરજૂદાસને માથે આવો ભારે ગાંસડો ન મૂકાય.

૧/૩૨૯

૪. વર્ણીના આગમનનો રામાનંદ સ્વામીને પત્ર.

૧/૩૩૩-૩૩૪

૫. ધ્યાન સગુણ કે નિર્ગુણ ?

૧/૩૩૯

૬. આ શું ચરિત્ર આદર્યું છે ? યોગધારણા કરો.

૧/૩૪૪

૭. મુક્તાનંદ સ્વામી શ્રીહરિને ઠપકો આપવા આવે છે.

૧/૪૪૧-૪૪૪

૮. મુક્તાનંદ સ્વામીનું પરિવર્તન - આરતી બનાવી.

૧/૪૪૪-૪૪૬

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : ભગવાન મેળવવા બ્રહ્મચર્યની આવશ્યકતા સમજાઈ ગઈ હતી. તે પ્રમાણે વર્તવા માટે પ્રમાણિકપણે પ્રયત્ન કરે છે. સાચા ગુરુ મળતાં ભગવાન ભજવામાં આડે આવતા જૂના ગુરુ અને ઘરના આગળ ગાંડપણ કરીને તેમની રજા મેળવે છે.

૨. માંચા ખાયર (૨/૩/૨૪-૨૫, ૨/૩/૩૪-૩૫)

પ્રસંગો : (૧) માંચાખાયર રામાનંદ સ્વામીના અગ્રણી સત્સંગી હતા. શ્રીહરિની ધર્મધુરાના પ્રસંગે રામાનંદ સ્વામીએ તેમનો અભિપ્રાય લીધો હતો. છતાં સત્સંગમાં એક પ્રચલિત પ્રસંગ દ્વારા તેમને સત્સંગ કેવી રીતે થયો ? તે આ રીતે કહેવાય છે. કારિયાણીના માંચાખાયર અને ભોજો ચારણ બાળમિત્રો હતા. એક વખત માંચા ખાયરે ભોજા ચારણ ને કહ્યું : 'કાં તું ભગવાનને ગોતવા જા ને કાં હું જાઉં !' ભોજાએ કહ્યું : 'બાપુ ! તમે ગામેતી કહેવાય, માટે રે'વા દો. હું ભગવાનને ગોતવા જાઉં છું.' ત્યારે બાપુએ કહ્યું : 'તારે મને ભગવાન ભેટાડવા.' ભોજાને લોજમાં શ્રીહરિનાં દર્શન થતાં અંતરમાં શાંતિ થઈ. કારિયાણી આવી બાપુને સમાચાર આપતાં કહ્યું : 'લોજમાં રામાનંદ સ્વામીના આશ્રમમાં ભગવાન પધાર્યા છે. મેં ભેગા રહીને બહુ સુખ લીધું. થોડા દિવસમાં બાપુ દર્શને જવા નીકળ્યા ત્યારે ભત્રીજા વસ્તાખાયરે કહ્યું : 'આ બધો વણ ઊભો છે તે ઠેકાણે પાડીને જાવ.' બાપુએ ગાયોને ભેગી કરીને ખેતરમાં છૂટી મૂકી દીધી. વસ્તાએ પૂછ્યું : 'આપા આ શું કર્યું ?' ત્યારે બાપુએ કહ્યું : 'વણ ઠેકાણે પાડું છું. પછી તેનો સંકલ્પ ન થાય કે શું ભાવ આવશે અને શું થશે ?' સરધારમાં તેમને મહારાજના દર્શન થયાં. અંતરમાં અપાર શાંતિ થઈ. (૨) મહારાજ કારિયાણીમાં બિરાજતાં હતાં ત્યારે કુંડળના રાઈબાઈ પુત્રો સાથે કારિયાણી આવી મહારાજને કુંડળ પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું. મહારાજે જવાબ ન આપ્યો ત્યારે બાપુએ મહારાજને ભલામણ કરી રાઈબાઈની ઈચ્છા પૂરી કરાવી. **વ્યક્તિત્વનું આલેખન :** ભગવાન ભજતાં જે પદાર્થ આડું આવે તેનો તત્કાળ ત્યાગ

કરી દેવો. ભગવાનના ભક્ત દુઃખાય નહિ. તેમની બની શકે તે મદદ કરી રાજી કરી લેવાવાળા સ્વભાવના, દાસત્વભક્તિવાળા.

વિભાગ - ૩ : ‘ધાર્મિક વિધાનો અને ભાવનાઓ’

(છટ્ટી આવૃત્તિ, જાન્યુઆરી - ૨૦૧૨ અને સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ)

પ્ર.૧૦નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. પૂજાનો આહ્વાન મંત્ર લખો. (૧૪)
- જ. ઉત્તિષ્ઠોતિષ્ઠ હે નાથ, સ્વામિનારાયણ પ્રભો! ધર્મસૂનો દયાસિન્ધો સ્વેષાં શ્રેયઃ પરં કુરુ||
આગચ્છ ભગવન્ દેવ, સ્વસ્થાનાત્ પરમેશ્વર! અહં પૂજાં કરિષ્યામિ સદા ત્વં સન્મુખો ભવ ||
૨. શ્રીજમહારાજે સૌ પ્રથમ ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલક અને ચાંદલો કોને કર્યો અને શું બતાવ્યું ? (૨૨)
- જ. શ્રીજમહારાજે સૌ પ્રથમ ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલક અને ચાંદલો ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના કપાળમાં કર્યો અને બતાવ્યું કે ‘આ અમારા તિલક.’
૩. યોગીજી મહારાજ સત્સંગસભામાં જવા માટે શું કહે છે ? (૫૮)
- જ. ‘પચ્ચીસ હજારનો નફો જતો કરીને પણ રવિવારની સભામાં પહોંચી જવું.’
૪. સ્વામિનારાયણ મંત્રમાં કયા બે નામ સમાયેલાં છે ? (૨૬)
- જ. ‘સ્વામી’ એટલે અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને ‘નારાયણ’ એટલે પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ ભગવાન સ્વામિનારાયણ.
૫. ટી.વી.ના લીધે બાળકો પર કઈ ત્રણ અસરો થાય છે ? (૬૮-૬૯)
- જ. ટી.વી.ના લીધે બાળકો પર શારીરિક, શૈક્ષણિક તેમજ બૌદ્ધિક અને આંતરિક આ ત્રણ અસરો થાય છે.
- પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)
૧. પરમ એકાંતિક સત્પુરુષના હાથે જ વર્તમાન ધરાવવાની અનુકૂળતા બધાને પ્રાપ્ત નથી થતી. તે વખતે કંઠી કેવી રીતે ધારણ કરવી ? (૪૭)
- જ. પ્રગટ સત્પુરુષની આજ્ઞાનુસાર રહેતા અન્ય સંતોના હાથે કંઠી ધારણ કરી લેવાય છે. આ રીતે બાંધેલ કંઠી સત્યપુરુષે જ બાંધી કહેવાય, કારણ કે સૌના ગુરુપદે એ સત્યપુરુષ જ રહે છે. સંતો તો ફક્ત નિમિત્ત બને છે. આ જ પ્રકારે સ્ત્રીઓએ, ભગવાનની મૂર્તિની પ્રસાદીભૂત કંઠી વડીલ સ્ત્રીઓ પાસે ધારણ કરવી.
૨. માળા-કંઠી ગળામાં શા માટે ? (૨૯)
- જ. જપ માટે ઉપયોગમાં આવતી માળાની પવિત્રતા જળવાય એ માટે ખાસ કરીને તેને ગૌમુખીમાં જ રાખવાનું સૂચન થયેલું છે. ગૌમુખી ન હોય ત્યારે આવા જ હેતુથી માળાને ગળામાં ધારણ કરવામાં આવે છે. સાથે સાથે શારીરિક લાભો પણ થાય છે. તુલસી આદિ ઔષધીય વનસ્પતિની માળા પહેરવાથી ગલકંઠ, કંઠમાળ જેવા રોગોથી બચી શકાય છે. હૃદયરોગમાં રૂદ્રાક્ષની માળા સહાયભૂત બને છે.
૩. ઘરમંદિરની પવિત્રતા જાળવવા શું કરવું ? (૫૪)
- જ. સ્વચ્છતા ત્યાં પ્રભુતા. ઘરમંદિર સ્વચ્છ રાખવું. ઘરમંદિરની આસપાસ પણ સ્વચ્છતા જાળવવી. ઘરમંદિરમાં ઉપયોગી સાધનો - આરતી, દીવી વગેરે ઉપકરણો પણ ઊંટકીને સ્વચ્છ રાખવાં. ઘરમંદિરને બિનજરૂરી વસ્તુઓનું સંગ્રહસ્થાન ન બનાવવું. સ્નાન કર્યા પછી કે હાથ-પગ ધોઈને જ ઘરમંદિરનો સ્પર્શ કરવો. રજસ્વલા સ્ત્રીએ ઘરમંદિરનો સ્પર્શ ન કરવો.
- પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ એકનો મુદ્દાસર જવાબ લખો. (દસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૩)
૧. બાળકની પ્રગતિનાં સોપાન શાં હોઈ શકે ? (૬૩-૬૪)
- જ. બાળકના વિકાસનાં ઘણાં વિવિધ પાસાંઓ છે. (૧) શારીરિક વિકાસ (૨) બૌદ્ધિક વિકાસ (૩) માનસિક વિકાસ (૪) મનોસામાજિક વિકાસ (૫) નૈતિક વિકાસ (૬) આધ્યાત્મિક વિકાસ... શરૂઆતનાં વર્ષોમાં બાળકનું શારીરિક બંધારણ ઘડાય છે. તે સમયે યોગ્ય ખોરાક મળવો જરૂરી છે. બાળકના મનમાં ઊઠતી અનેક જીજ્ઞાસાઓને યોગ્ય રીતે સંતોષવાથી તથા આગળ જતાં શાળાકીય શિક્ષણથી એનો બૌદ્ધિક વિકાસ શક્ય બને છે. શારીરિક વિકાસ તે

બાહ્ય છે. મનુષ્યનો આંતરિક વિકાસ બુદ્ધિ અને લાગણીઓના સંતુલન પર અવલંબે છે. બાળકમાં ઈશ્વર પ્રત્યેની શ્રદ્ધા જાગે, બાળકને સદાચારનો મહિમા સમજાય અને એ પ્રકારનો સદાચાર પ્રગટે અન્ય વ્યક્તિઓની લાગણીઓ પણ સમજી શકે... આ છે એનો આંતરિક વિકાસ. બૌદ્ધિક વિકાસની સાથે આ કેળવણીની પણ આવશ્યકતા છે. આ કેળવણી અત્યારે શાળામાં શક્ય નથી. માતા-પિતાના યોગ્ય માર્ગદર્શનથી અને સંતોના સમાગમથી આ કેળવણી શક્ય બને છે.

૨. આહાર કેટલા પ્રકારના છે ? તેની વિગત શી ? (૮૧-૮૨)

જ. આહારના ત્રણ પ્રકાર શાસ્ત્રોમાં વર્ણવ્યા છે.

૧. સાત્ત્વિક, ૨. રાજસિક (રાજસી), ૩. તામસિક (તામસી)

૧. સાત્ત્વિક આહાર :- પુષ્ટિદાયક (દૂધ, મધ આદિ), આરોગ્યપ્રદ, સ્નિગ્ધ (ઘી, માખણ...), સ્થિર (શરીર સાથે એકરસ થઈ જનાર), મધુર સ્વાદિષ્ટ આહારને સાત્ત્વિક આહાર કહેવામાં આવે છે.

૨. રાજસી આહાર :- મધુર રસ વિનાના પાંચ રસો ખાટો, ખારો, તીખો, તૂરો ને કડવો અલગ અલગ લેવાય તે રાજસી આહાર છે. આ ઉપરાંત, અત્યંત ગરમ (ચૂલા પરથી તરત ઉતારેલા); તળેલા, શેકેલા, ઉકાળેલા, વધારેલા, દાહ કરનાર (લવિંગ, તજ, લીંડી પીપર, જાવંત્રી, એલચી આદિ); મોંમાં ઝણઝણાટ ને પાણી ઉત્પન્ન કરનારા; જેના સેવનથી દુઃખ, શોક, ગ્લાનિ તથા રોગ ઊપજે છે; તે રાજસી આહાર છે.

૩. તામસી આહાર :- જે આહાર રાંધ્યા પછી ઘણા સમય સુધી પડી રહ્યો હોય; ઊતરી ગયો હોય; પદાર્થનો મૂળભૂત રસ નાશ પામ્યો હોય; કાચો પાકો રંધાયો હોય; જેમાંથી દુર્ગંધ આવતી હોય; મુશ્કેલીથી પચે તેવો; ખૂબ મસાલાથી ભરપૂર હોય; ટાઢો ને વાસી હોય; કોઈનો ઍંઠો કે છાંડેલો હોય; જેમાં કીટ, વાળ જેવી અપવિત્ર વસ્તુઓ હોય; શાસ્ત્ર નિષિધ માંસ, માછલી, ઈંડાં, કાંદા, લસણ આદિથી યુક્ત હોય; તે આહારને તામસી આહાર કહ્યો છે.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (પંદરથી વીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

૧. નિત્યપૂજા પ્રાતઃકાળે જ શા માટે ? (૧૦-૧૧)

જ. પ્રાતઃકાળે આપણી આંખો ખૂલતાં જ જીવનમાં એક નવો દિવસ સામે આવે છે. જીવનનું એક નવું કોરું પાનું ખૂલે છે. એનો આરંભ શુભ હોય, માંગલિક હોય, સુખમય હોય એવું જ આપણે સૌ ઈચ્છીએ. સવારે રાવણને યાદ કરીએ તો આપણને પણ કો'કનું પડાવી લેવાના વિચારો આવશે. ધન અને સત્તાની સર્વોપરીતા સિદ્ધ કરવાના વિચારો આવશે. ઈર્ષ્યા, રાગ-દ્વેષ, અભિમાનમાં આપણે જ અથડાઈશું, પરંતુ ભગવાન અને સંતને યાદ કરીએ તો? અંતરમાં ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ જાગશે. દયા, કરુણા, પ્રેમ, ક્ષમા, ઉદારતા વગેરે શુભ ગુણોથી હૈયું તરબતર થઈ જશે, અંતરમાં શાંતિ ઊભરાશે. વળી, શાસ્ત્રોમાં પણ બ્રહ્મમુહૂર્તનો ઘણો મહિમા કહ્યો છે. એ સમયે આળસ છોડી પ્રભુસ્મરણ કરવા ચેતવણી આપતાં મનુસ્મૃતિમાં કહેવાયું છે. : બ્રાહ્મે મુહુર્તે યા નિદ્રા સા પુણ્યક્ષયકારિણી ॥ બ્રાહ્મમુહૂર્તની નિદ્રા આપણાં પુણ્યનો નાશ કરનારી છે. સવારથી જ આળસ ધરાવતો માનવી પ્રગતિ શું કરવાનો ? બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ભગવાનની પૂજા જેવો દિવસનો મંગલ પ્રારંભ બીજો કયો હોઈ શકે ? સવારે મન અન્ય કાર્યોમાંથી નિવૃત્ત થયેલું, સંકલ્પ-વિકલ્પ રહિત હોય. આથી, પરમેશ્વરની પૂજાવિધિમાં સહેજે એકાગ્ર થવાય. મંત્રજાપ પણ સારી રીતે થઈ શકે. શાંત મનમાં પરમાત્માનો વિચાર સ્થિર થતાં મન વધુ પવિત્ર અને શાંત બને છે. જીવનનું ધ્યેય વધુ સ્પષ્ટ બને છે, પરમેશ્વર અને સંતમાંથી મળતી પ્રેરણાઓ પણ વધુ સ્પષ્ટ થાય છે, જેથી દૈનિક ક્રિયાઓમાં પણ એનું સહેજે અનુસંધાન રહે છે. પરમાત્માના વિચાર સાથે થતી અન્ય સર્વ દૈનિક ક્રિયાઓ પણ ભક્તિમય બની રહે છે. કહો ને કે દિવસ ભક્તિમય, સુખમય પસાર થાય છે. દિવસ ઉત્સવ બની જાય છે. દિવસને ભક્તિમય બનાવવા માટે, ઉત્સવ બનાવવા, આનંદ સાથે પ્રવૃત્તિ કરવા, અશુભ કાર્યોથી દૂર રહેવા માટે જ પ્રાતઃકાળે પૂજા કરવી આવશ્યક છે. વળી, પ્રાતઃપૂજાના પરિણામે, ભગવાન અને સંતના દિવ્ય ગુણોથી આચ્છાદિત શાંત મન કૌટુંબિક, વ્યાવહારિક, સામાજિક વિટંબણાઓમાં પણ યોગ્ય નિર્ણયો લઈ શકે છે. ભગવાનને ભેટવા માટે પ્રાતઃપૂજા. મનની શાંતિ માટે પ્રાતઃપૂજા.

૨. શિક્ષાપત્રીનું નિત્ય વાંચન શા માટે ? (૩૬-૩૭)

જ. શિક્ષાપત્રી આપણા જીવનની નિયમાવલી છે. દરેક વસ્તુની ચોક્કસ નિયમાવલી હોય છે. એ નિયમો ન જાણતા

હોઈએ, તો મુશ્કેલી થઈ જાય. પ્રેશર કૂકરના નિયમો આપણે ન જાણતા હોઈએ અને પાણી નાંખ્યા વગર જ કૂકરને ચૂલા પર ચડાવી દઈએ તો ? રસ્તામાં આપણે ચાલતા હોઈએ અને ટ્રાફિકના નિયમો ન જાણતા હોઈએ તો ? અકસ્માત થાય. આપણા જીવનમાં અકસ્માતો ન થાય એ માટે શ્રીજીમહારાજે નિયમો ઘડી આપ્યા છે. જીવનમાં ક્યાં અને ક્યારે શું કરવું, શું ન કરવું એની સ્પષ્ટતા કરતો સ્મૃતિગ્રંથ-ધર્મગ્રંથ એટલે જ શિક્ષાપત્રી. આથી જ, એનું વાંચન જરૂરી છે. આશ્રિતજનો માટે તો શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા જ છે કે નિત્ય શિક્ષાપત્રીનું વાંચન કરવું. વાંચતાં ન આવડતું હોય તો બીજા પાસેથી સાંભળવી અને સંભળાવી શકે તેવું કોઈ ન હોય તો શિક્ષાપત્રીની પૂજા કરવી. (વચ. ગ.અં. ૧, શિક્ષાપત્રી-૨૦૮) આ વિધિનિષેધને એક વખત વ્યવસ્થિત સમજી લીધા પછી દરરોજ વાંચવાની શી જરૂર ? પરંતુ શિક્ષાપત્રી એ ધર્મગ્રંથ છે. ધર્મ એ આચરણની વસ્તુ છે અને આચરણ એ ઘણું જ કપરું ચઢાણ છે. આસક્તિવશ માનવી એ માર્ગેથી ઘણી વખત જાણવા છતાં લપસી પડે છે. એનું પ્રતિદિન વાંચન, શ્રવણ-મનન કરવાથી જ આ આચરણની યથાર્થ દૃઢતા જીવનમાં શક્ય બને છે અને પછી આચરણ શક્ય બને છે. જેના જીવનમાં ધર્મનો સાક્ષાત્કાર થઈ જાય એવા પુરુષો પણ અન્યની શિક્ષા માટે આ નિત્યવાંચનરૂપી નિયમનો ત્યાગ કરતા નથી. શિક્ષાપત્રીનું નિયમિત વાંચન કરવાથી નિયમ-પાલનનું જાણપણું રહે છે. પરિણામે, દુર્ગુણો ટળે છે અને ભક્તિના માર્ગે આગળ વધવાનું બળ મળતાં અંતરમાં શાંતિ રહે છે.

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર નિબંધ લખો. - સામાન્યજ્ઞાન નિબંધ.
(પાંત્રીસથી ચાલીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૫)

નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેવાં કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવાં.

૧. **આધ્યાત્મ જ્ઞાનની ગોઠડી : પ્રશ્નોપનિષદ :-** પ્રસ્તાવના - મનુષ્ય શરીર ધર્મનું પહેલું અગત્યનું સાધન - માટે તેની જાળવણી આવશ્યક - નાશવંત દેહથી અવિનાશી ફળ લેવાની કરામત આ ઉપનિષદમાં - શરીર કેવળ ઉપભોગનું સાધન નહીં પણ મોક્ષના સાધન તરીકે જોવાની દૃષ્ટિ આ ઉપનિષદમાં. **પરિચય :** (૧) આ ઉપનિષદનો સમાવેશ અથર્વવેદમાં - આર્થ- વણિક બ્રાહ્મણ ગ્રંથોની પિપ્પલાદ નામની શાખામાં આ ઉપનિષદનો પાઠ છે. શિષ્યો દ્વારા છ વિશિષ્ટ પ્રશ્નો અને તેના વિશિષ્ટ ઉત્તરોનું સંકલનરૂપે આ ઉપનિષદ - તેથી પ્રશ્નોપનિષદ. (૨) આધ્યાત્મિક અસાધારણ કક્ષાના જ્ઞાનવાળા છ ઋષિકુમારો તત્ત્વ જિજ્ઞાસુ થઈને પિપ્પલાદ ઋષિનું શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યું. - બ્રહ્મપરાયણ થઈને પરબ્રહ્મની ઉપાસના કરવા પ્રયત્ન કરતા આ શિષ્યોને પિપ્પલાદજીએ સ્વીકાર્યા, પરંતુ એક વર્ષ સુધી તેઓને તપ, બ્રહ્મચર્ય, શ્રદ્ધા વગેરે ગુણોના વિકાસ માટે, અંતઃકરણની નિર્મળતા માટે આશ્રમમાં રહેવા જણાવ્યું - શિષ્યો દ્વારા આ સાધનાનો સ્વીકાર - એક વર્ષની પૂર્ણ સાધના બાદ શિષ્યોને પ્રશ્ન પૂછવાના અધિકારની પ્રાપ્તિ. (૩) પ્રથમ પ્રશ્ન: કબન્ધી નામના શિષ્યનો પ્રથમ પ્રશ્ન - (પ્રશ્નઉપનિષદ - ૧/૩) ‘જે જન્મે તેને પ્રજા કહેવાય - હે ગુરુદેવ ! આ શરીરનો નિર્માતા કોણ છે ? - મહર્ષિ પિપ્પલાદનો સીધો અને નિશ્ચિત ઉત્તર ‘વત્સ ! આ દયાળુ પરમાત્મા દ્વારા જ ઉત્પન્ન થયેલાં આપણાં શરીરોને પોષવા સૂર્ય-ચંદ્ર જેવી ઉપયોગી વસ્તુઓનું નિર્માણ તેના દ્વારા ઔષધિ-વનસ્પતિ પોષાય - એ જ પરમાત્મા દિવસ અને રાત્રિ, શુકલ પક્ષ અને કૃષ્ણ પક્ષ, ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયણ તથા સંવત્સર જેવા સમયવિભાજન કરીને આપણી શરીરયાત્રાને આગળ ધપાવે છે - શિષ્ય કબંધી આ જવાબથી સંતુષ્ટ. (૪) દ્વિતીય પ્રશ્ન : સૂર્ય-ચંદ્ર જેમ બહારથી શરીરનું પોષણ તેમ અંદરથી પણ એવું પરમાત્મા દ્વારા આયોજન - વિદર્ભ ઋષિના પુત્ર ભાર્ગવ દ્વારા દ્વિતીય પ્રશ્ન : ‘હે ગુરુદેવ ! કેટલા દેવો આ શરીરને ટકાવી રાખે છે ? કોણ તેને પ્રકાશિત કરે છે ? અને વળી એ બધામાં શ્રેષ્ઠ કોણ છે ? પિપ્પલાદજી ઉત્તર આપે છે : પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો તથા ચાર અંતઃકરણ વગેરે ભેગા થઈને આ શરીરને ધારણ કરે છે અને પ્રકાશિત કરે છે. આ બધામાં જે ‘પ્રાણ’ કહેતાં જે પ્રાણવાયુ છે તે જ સર્વથી શ્રેષ્ઠ કારણ પાંચ કર્મેન્દ્રિયોમાંથી એકાદ ન હોય તો પણ શરીર ટકી શકે છે પણ પ્રાણવાયુ ન હોય તો શરીરનું અસ્તિત્વ જ નથી માટે હે શિષ્ય ! પરમાત્મા એ નિર્માણ કરેલ પ્રાણવાયુને લઈને જ આ શરીર યાત્રા નિર્ભર. (૫) તૃતીય પ્રશ્ન : તૃતીય પ્રશ્ન કૌશલ

દ્વારા (પ્રશ્નોપનિષદ - ૩/૧) હે ગુરુદેવ ! શરીરમાં પ્રમુખ સ્થાન ધરાવતા આ પ્રાણની કહેતાં પ્રાણવાયુની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી થાય છે ? તેનો આ શરીર સાથે સંબંધ કઈ રીતે થાય છે ? વળી, સમગ્ર શરીરમાં તે કઈ રીતે વિભાજિત થઈને કાર્ય કરે છે ? મહર્ષિ પિપ્પલાદનો ઉત્તર (પ્રશ્નોપનિષદ - ૩/૩) સમગ્ર શરીરને ધારણ કરવા સક્ષમ એવા પ્રાણનું સર્જન સ્વયં પરમાત્મા દ્વારા - જીવનકાળ પર્યંત તેના શરીર સાથેનું જોડાણ - સુંદર રૂપક આપીને સમજાવતાં મહર્ષિ કહે છે કોઈ સમ્રાટ દ્વારા તેના પ્રદેશોમાં અધિકારીઓની નિમણૂક - તે રીતે મુખ્ય પ્રાણ દ્વારા પ્રાણની શરીરના જુદા જુદા ભાગોમાં નિયુક્તિ. (૬) ચતુર્થ પ્રશ્ન : સૌત્રાયણી નામના શિષ્ય દ્વારા ચતુર્થ પ્રશ્ન - 'હે ભગવન ! મનુષ્ય જ્યારે નિદ્રાધીન થાય છે ત્યારે કઈ શક્તિઓ સૂઈ જાય છે ? કઈ જાગતી રહે છે ? નિદ્રા સમયે સ્વપ્નો જોનાર કોણ છે ? નિદ્રાના સુખને કોણ ભોગવે છે ? અને આ બધા કોના આધારે ટકી રહે છે ? સયોટ દાખલા માટે મહર્ષિનો પ્રત્યુત્તર - 'જેમ સૂર્યના અસ્ત થતાં તેની સાથે જ તેના કિરણો દ્વારા પોતાનો સંકેલો - તેમ નિદ્રા સમયે બધી જ ઈન્દ્રિયો દ્વારા પોતાની કાર્યવાહીનો સંકેલો - છતાં પણ પંચ પ્રાણનો વિભાગ સતત જાગ્રત - શ્વાસોશ્વાસ ચાલુ રહે છે - નિદ્રામાં સ્વપ્નનો અનુભવ - પણ ગાઢ નિદ્રામાં હોય ત્યારે સ્વપ્ન પણ ન આવે - આ સુષુપ્તિ અવસ્થા - જેમ પક્ષીઓ દિવસભર ગમે ત્યાં ઉડીને સાયંકાળે વૃક્ષ પર માળામાં નિરાંતે નિદ્રા - તેમ નિદ્રા સમયે બધાનું આશ્રયસ્થાન અક્ષરાધિપતિ પરમાત્મા નિદ્રાનું સુખ તેમ જ જાગરણ સમયે જૂનું જ્ઞાન સાથે જગાડે છે. (૭) પંચમ પ્રશ્ન : હે ગુરુદેવ ! જો કોઈ મનુષ્ય ઝૂં કારનું આલંબન લઈ ધ્યાન કરે તો તેને કેવા લોકની પ્રાપ્તિ થાય ? કેવું ફળ મળે ? (પ્રશ્ન ઉપનિષદ ૫/૧) આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ સિદ્ધાંતની આ પ્રશ્નમાં વાત - તેથી ઝૂં કારના અર્થની સ્પષ્ટતા - હે સત્યકામ ! ઝૂં કારના ખરેખર બે અર્થ છે. એક છે પરં બ્રહ્મ કહેતાં પરમાત્મા અને બીજો છે અપરં બ્રહ્મ કહેતાં પરમાત્માથી જુદા અને ન્યૂન એવા અક્ષરબ્રહ્મ. અર્થાત્ ઝૂં કાર અક્ષર અને પુરુષોત્તમ એવા બે દિવ્યસ્વરૂપોનો વાયક શબ્દ - માટે ધ્યાન કરવા બેસતી વખતે તેના આ દિવ્ય અર્થના અનુસંધાનની આવશ્યકતા - શાબ્દિક ધ્યાનથી સંપૂર્ણ ફળ અશક્ય - સમજણપૂર્વકના ધ્યાનનું દિવ્ય ફળ - તેથી જ સાચો વિદ્વાન ઝૂં શબ્દથી કહેવાતા અક્ષર અને પુરુષોત્તમ બંને તત્વોને જાણે છે. ધ્યાન કરવા બેસે ત્યારે બંનેમાંથી કોઈપણ એક સ્વરૂપમાં જોડાણ - પરમાત્માનું ધ્યાન અથવા જેમનામાં એ પરમાત્માનો નિવાસ છે એ અક્ષરબ્રહ્મનું ધ્યાન - એટલે પ્રગટ ગુરુહરિ. આમ, પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ ગુરુહરિના ધ્યાન-માનસીમાં સિદ્ધાંતની સ્પષ્ટતા - જેમ સાપ કાંચળી ઉતારે તેમ આ રીતે ધ્યાન કરનાર ઉપાસક પાપ માત્રથી શાંતિનો અનુભવ - અંતે અક્ષરધામની પ્રાપ્તિ (પ્રશ્નોપનિષદ ૫/૫) અને અક્ષરથી પર પુરુષોત્તમનો સાક્ષાત્કાર - આ જ આધ્યાત્મ સાધનાનું સાચું રહસ્ય. (૮) છઠો પ્રશ્ન : પ્રસંગ કહીને પ્રશ્નની રજૂઆત સુકેશા નામના શિષ્ય દ્વારા હે ગુરુદેવ ! હિરણ્ય નામના રાજપુત્ર દ્વારા મને પ્રશ્ન - શું તું સોળ કળાવાળા પુરુષને જાણે છે ? હું આ બાબતથી અજ્ઞાન - તેથી ઉત્તર ન આપ્યો - પરંતુ આપ સોળ કળાવાળો એ પુરુષ કોણ છે તે મને જણાવો. (પ્રશ્ન ઉપનિષદ ૬/૧) (૯) ઉપસંહાર - મહર્ષિ પિપ્પલાદજી દ્વારા ઉપસંહાર - પરબ્રહ્મ કરતાં કોઈ તથ્ય શ્રેષ્ઠ નથી - (પ્રશ્નોપનિષદ ૬/૭) - શિષ્યો દ્વારા કૃતજ્ઞતાપૂર્વક અર્ચના - તમે અમારા પાલક પિતા સમાન - પુત્રની જેમ વાત્સલ્ય સભર ઉપદેશ - હિતકારી વાતનો તત્વજ્ઞાન દ્વારા ઉપદેશ - માટે વારંવાર નમસ્કાર. (પ્રશ્ન ઉપનિષદ - ૬/૮) આમ, પ્રશ્નોપનિષદ દ્વારા આ શરીર એ મોક્ષનું સાધન નહિ કે ભોગવિલાસનું - ધ્યાનનું માર્ગદર્શન - ગુરુશિષ્યની ગોઠડી આધ્યાત્મ માર્ગમાં ઉપયોગી - સર્વાધાર પરમાત્મા છે એવા જ્ઞાનથી દઢતા.

૨. **કરુણાસાગર પ્રમુખસ્વામી મહારાજ :-** (૧) આખા વિશ્વમાં તો નહિ પણ અનંત કોટિ બ્રહ્માંડમાં ભગવાન અને ગુણાતીત સંત સિવાય કરુણાસભર હૃદય કોઈનું જ ન હોઈ શકે શ્રીજીમહારાજ સ્વયં કરુણાના સાગર - કરુણાથી ભરપૂર વિશાળ હૃદય તે જ રીતે ગુણાતીત સંત અટલે કે ગુણાતીત પરંપરામાં તમામ ગુરુઓ કરુણાના સાગર સમા - સ્વામીશ્રી પણ કરુણા નો પર્યાય. (૨) સ્વામીશ્રીની કરુણાગંગા ફક્ત સત્સંગીઓ કે આશ્રિતો પૂરતી સીમિત નથી પરંતુ આખા વિશ્વને માટે તેમની કરુણાનો સાગર રેલાય છે (પ્રસંગો લખી શકાય) - સુનામી, વાવઝોડુ, ભૂકંપ વગેરેમાં સ્વામીશ્રીએ અમર્યાદ રાહત પહોંચાડી છે - દેશ-વિદેશના અગણિત મુમુક્ષુઓ સ્વામીશ્રીની કરુણાના અધિકારી બન્યા છે - વ્યક્તિગત રીતે પણ સ્વામીશ્રીએ અનેકનાં દુઃખ-દર્દ દૂર કર્યા છે પ્રસંગો લખી શકાય. (૩) સ્વામીશ્રીનું હૃદય જેટલું મનુષ્યો પ્રત્યે કરુણાથી સભર તેટલું કદાચ તેથી વિશેષ મૂંગા જીવો માટે - ગુજરાતમાં ઉપરો ઉપરી ત્રણ વર્ષ દુષ્કાળ - સ્વામીશ્રીની કરુણાનાં દર્શન - મૂંગા પશુઓનું દુઃખ

જોઈને સ્વામીશ્રી ઉદાસ - કેટલ કેમ્પ ખોલવા માટે તૈયારી - સંપૂર્ણ સુવિધાથી સજ્જ ૪ કેટલ કેમ્પ - પશુઓ માટે આરામદાયક વ્યવસ્થા - મૂંગા પશુઓની આંખમાંથી વહેતા આંસુથી સ્વામીશ્રીનાં નયન અનેક વખત અશ્રુભીનાં (પ્રસંગો લખી શકાય). (૪) વિશ્વના કોઈપણ ખૂણે, દેશના કોઈપણ ખૂણે હોનારત થાય સ્વામીશ્રીનું મન ત્યાં પહોંચી જ જાય - લ્હયપૂર્વક દરેક પ્રકારની મદદ કરવા તત્પર - નાની-મોટી આવશ્યક ચીજવસ્તુઓની યાદી કરાવી, કીટ તૈયાર કરાવીને પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરાવે (ગુજરાતનો ભૂકંપ, મરાઠાવાડનો ભૂકંપ, સુનામી, વાવાઝોડું વગેરેમાં રાહત કાર્યો) - સાથે સાથે અસરગ્રસ્તો માટે સ્વામીશ્રીતો રાત-દિવસ લ્હય પૂર્વક પ્રાર્થના કરે - સ્વામીશ્રીની કરુણા માટે વચનામૃતના સંદર્ભ, કીર્તન, શ્લોક, સાખી લખી શકાય. (૫) સ્વામીશ્રીની આ કરુણા તો મુમુક્ષુઓના દેહની રક્ષા માટે પરંતુ સૌથી મોટી કરુણા કઈ ? અગણિત મનુષ્યો ભવસાગરમાં ડૂબકાં ખાય છે તેમને બાંધ ગ્રહીને સાગર પાર કરાવીને ભગવાન સુંધી પહોંચાડવા એ સ્વામીશ્રીની કરુણા તો જગતમાં જોટો જડે તેમ નથી.

૩. ભાગ્ય જાગ્યાં રે આજ જાણવાં :- (૧) ભાગ્ય જાગે એટલે શું મળે ? ધન-દોલત, આ લોકની સુખ સંપત્તિ, યશ-કીર્તિ, સંતતિ ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ છે ના ! (૨) કીર્તનની આ પંક્તિમાં ભક્ત કવિ આ તમામ પ્રાપ્તિને ભાગ્ય ગણતા જ નથી - કહેવાય છે કે ધન, સ્ત્રી અને પુત્રની પ્રાપ્તિ તો પાપી જીવો હોય તેમને પણ થાય છે (દૃષ્ટાંતો આપવા) પરંતુ ભગવાન અને સંતની પ્રાપ્તિ બહુ દુર્લભ. (૩) આવી પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે તેનું કારણ શું ? ભગવાન અને સંતની પ્રાપ્તિ થાય, તેમનો યોગ થાય તેની સાથે જ આપણાં ભાગ્ય જાગી જાય છે - કારણ કે પ્રગટ ભગવાન અને સંતની ઓળખાણ થાય અને તેમની ભક્તિ કરવાથી મોક્ષનો માર્ગ સરળ બને - વચનામૃત, કીર્તન, સ્વામીની વાત વગેરે લખી શકાય - પ્રગટ ભગવાન મળે તેથી મોક્ષ માર્ગમાં ઉધારની વાત જ ન થાય - જે ભક્તોએ, મુમુક્ષુઓએ પ્રગટ ભગવાનની ભક્તિ કરી તેમના ભાગ્યનો પાર નથી - આવા ભક્તોને ભગવાન અને સંત મુખોમુખ મળ્યા છે (પ્રસંગો સંતો અને ભક્તોના લખી શકાય) આ સર્વે ભક્તોને એવું સુખ આવ્યું છે કે તેની કોઈ સીમા નથી - આ સુખ એવું અલૌકિક છે કે તેનું વર્ણન કરવું પણ અશક્ય છે. (૪) પ્રત્યક્ષ ભગવાનનો યોગ થવાથી એક જ કલ્યાણની તો વાત જ નથી પરંતુ કોટિ કોટિ કલ્યાણ થયાની પ્રતીતિ આવે છે - પ્રસંગો લખવા પ્રાપ્તિનો કેફ, મહિમાનાં કીર્તનની પંક્તિઓ લખી શકાય. (૫) ખરેખર ! આ ભક્તોની પાસે શું હતું ? શ્રીજીમહારાજના ફેરવેલ પ્રકરણો પ્રમાણે જ રહેવાનું, ગાળો ખાવાની, બાવાઓનો ત્રાસ, અને માર ખાવાનો છતાં પણ પ્રાપ્તિનો કેફ - કોણ મળ્યું છે ? શ્રીજીમહારાજના સંતો, ગુણાતીતાનંદ સ્વામીથી લઈને (ગુરુપરંપરા) વર્તમાનકાળે સ્વામીશ્રીના ભક્તોની ખુમારી બેમિસાલ છે અજોડ છે વિરોધના વંદોળોની સામે, નિર્માની થઈને ભક્તિ કરવી તેનો કેફ જ જુદો છે - બંધિયાના ડોસાભાઈનાં દૃષ્ટાંતમાં આખો સત્સંગ સમાજનો કેફ જણાઈ આવે છે - સર્વોપરી ભગવાન આપણી રક્ષામાં છે - તેઓજ કર્તા-હર્તા છે તેથી કોઈ આપણું કાંઈ બગાડી શકે તેમ નથી - કોઈ દેવી-દેવતાનો લેશ પણ ભાર નહિ - પ્રસંગો લખવા. (૬) આવા સર્વોપરી સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય પછી ભક્તો કેમ ન ગાય ? ‘કે ભાગ્ય જાગ્યાં રે આજ જાણવાં થયાં કોટિ કલ્યાણ...’ દેહ મૂક્યા પછીના કલ્યાણની વાત જ નથી - છતી દેહે જ આત્યંતિક કલ્યાણ થઈ ચૂક્યું છે તેવી નિશ્ચિંતતા - આપણે અક્ષરધામના અધિકારી છીએ જ તેવી પ્રતીતિ સાથે સૌ પ્રગટ ભગવાન અને સંતની ભક્તિ કરે છે આ જ પ્રગટનો પ્રતાપ, પ્રભાવ અને ઐશ્વર્ય છે.

❧ સમાપ્ત ❧